

EL SECTOR DEL LLEURE I LA SISENA HORA

Un afer social i educatiu a parts iguals

Cada cop és més difícil interpretar o projectar amb una sola clau el que passa i el que voldriem que passés en el lleure dels nostres nens i nenes. La realitat està obsessionada en trencar-nos totes les classificacions senzilles i el futur no sembla disposat a ser més dòcil.

En el lleure dels infants es barregen aspectes educatius i socials i no té massa sentit intentar donar respostes desde un únic enfocament. Bona part de les activitats que els nens i nenes fan fora de l'escola tenen a veure amb els horaris dels seus pares i mares. Però també tenen a veure amb les expectatives socioeconòmiques que sobre ells projecten les seves famílies. I amb les modes i les amistats. A més a més, les activitats de lleure (siguin quines siguin les raons per fer-les), proporcionen oportunitats de desenvolupament personal complementàries a l'escola, són un factor compensatori de les desigualtats i tenen una repercussió sensible en els resultats acadèmics (Trilla, 2004).

Quan al lleure infantil se li dóna un enfocament exclusivament social, les iniciatives per afrontar-lo prioritzen les necessitats horàries de la família i de protecció cap a l'infant. Aquestes iniciatives poden acabar tenint un caràcter massa assistencial, amb activitats d'ampla cobertura horària, de poca qualitat o bé tan globals o poc definides que resulten anònimes.

Per contra, quan al lleure se li dóna un enfocament exclusivament educatiu, les iniciatives tendeixen a ser activitats especialitzades, molt limitades en el temps i d'alta visibilitat i prestigi. Però aquesta opció llisca fàcilment a no tenir en compte el factor social i les necessitats de les famílies i, per tant, a concentrar-se en el servei a un segment de població amb menys dificultats.

Tanmateix, en tots dos reduccionismes es pot reforçar una dualització perversa: les iniciatives amb accent social "per als pobres" i les iniciatives amb accent educatiu, "per als rics".

Per tant, si volem millorar l'inclusió social i la qualitat de vida de tots els nens i nenes, haurem de partir d'un enfocament integrari els dos aspectes, l'educatiu i el social. Haurem de plantejar-nos el lleure dels infants com un espai *d'atenció educativa*, tot afrontant les contradiccions que, sens dubte, ens proporciona l'haver de gestionar la complexitat i la pluralitat.

Des de l'escola o des de l'entorn

Una vegada situats en *l'atenció educativa* com a criteri integrador i coherent en la tasca d'aportar solucions al lleure infantil, cal preguntar-se quins models d'iniciatives hi poden respondre.

Els investigadors europeus senyalen la multiplicitat de models d'intervenció en els països de la comunitat (Petrie i Meijvogel, 1996). Existeix un mestissatge de fórmules, segons l'edat dels infants, l'accent del servei (*més atenció educativa global* o *més activitat concreta*) i la titularitat pública o privada no lucrativa.

Una de les variables més interessants és la dependència o independència dels models respecte de l'escola. Aquesta és, probablement, una de les classificacions més funcionals (Glissov, 1994), que diferencia entre dos models bàsics referits a la població infantil en edat escolar:

Model basat en l'escola

Model basat en un centre independent

El primer model (*School based*) té una dilatada implantació en Itàlia o Bèlgica. En aquest model l'escola resol dintre seu tots els problemes d'horari dels infants i les seves famílies. L'escola és l'eix vertebrador de totes les propostes. Òbviament, és un model que aporta seguretat i comoditat a la família, perquè les solucions s'articulen en el mateix espai físic. Per contra, la identitat territorial (el paper del barri, de l'entorn social i associatiu) té relativament poca importància i planeja el risc de tancar els nens i nenes masses hores en el mateix lloc i amb els mateixos companys i rols socials.

El segon model (*Centre based*) té una bona implantació a França, Dinamarca, Alemanya, Holanda, Luxemburg, Portugal i Regne Unit. En aquest model l'atenció educativa la porta un centre del barri (associació, organització...) independent de l'escola. En aquest model, el territori sol cobrar una importància cabdal, perquè els centres acostumen a formar part de projectes comunitaris, urbanístics i d'animació social dels barris, districtes, pobles o ciutats; i els nens i nenes de diferents escoles es barregen, amb tota la riquesa educativa que aixó pot implicar. Per contra, pot patir la coherència educativa amb l'escola i complicar-se l'organització familiar, sobretot amb els infants més petits.

França és un exemple paradigmàtic d'aquest segon model, el qual ha enriquit amb una particular vinculació a les escoles. La creació dels CLAE (Centre de Loisirs associé aux Ecoles) combina de manera original el caràcter independent i associatiu de la iniciativa i la relació inexcusable d'aquesta amb la institució escolar.

De tota manera, tots els països barregen una determinada proporció d'un i altre model, amb fluctuacions d'un a l'altre segons el moment històric i l'orientació de les polítiques d'infància de cada govern.

Iniciatives i respostes a Catalunya

A Catalunya trobem els mateixos models bàsics d'intervenció identificables a Europa a l'hora de donar respostes integradores i educativament coherents als diferents espais de lleure infantil: l'acollida matinal abans de començar l'horari lectiu; el migdia i menjador a l'escola; les activitats extraescolars; les activitats de cap de setmana i les activitats de vacances.

D'una banda tenim el model de serveis estructurats des de l'escola, on les AMPAS juguen un gran paper i, d'altra banda, tenim també el model d'entitats o serveis estructurats des d'associacions independents, representades sobretot pels centres d'esplai de funcionament diari o les entitats de servei vinculades als moviments d'educació en el lleure.

A més a més, moltes administracions públiques busquen optimitzar els recursos del territori impulsant acords entre escoles (claustres i AMPA) i teixit

social o entitats de lleure. Un bon exemple d'aquest tipus d'iniciatives és el programa *L'esplai a l'escola* de l'Ajuntament de Sabadell, així com el programa *Plans d'Entorn*, promogut pel Departament d'Educació de la Generalitat.

De fet, no hi ha un únic model vàlid: tots els models ho són si parteixen de les necessitats de la població i alhora apunten cap a l'enfortiment dels agents educatius i de la xarxa associativa, afavorint la qualitat educativa, el benestar social i el clima de convivència en el territori.

Tot i que els diferents agents educadors comparteixen grosso modo la mateixa filosofia educativa integradora, ha costat i encara està costant una mica posar-se d'acord per treballar junts en comptes de fer cadascú la batalla pel seu compte. Durant molts anys s'ha treballat en paral·lel, i s'han fornit cultures de treball sovint diferents. Tanmateix, fa pocs anys van començar a sorgir iniciatives com ara la proposta *Eduquem més enllà de l'horari lectiu*, impulsada conjuntament per Fapac i Fundació Catalana de l'Esplai, que pretén donar un pas endavant en la cooperació educativa en l'espai del lleure infantil, a partir de tres criteris: millorar la qualitat, assegurar l'equitat i consolidar a coresponsabilitat implicant tots els sectors: equips docents, famílies, entitats de lleure i administracions públiques.

La sisena hora i el lleure infantil: amenaces i oportunitats

Bona part de les entitats catalanes d'educació en el lleure tenen una impressió ambivalent enfront a la perspectiva d'implantació de la sisena hora.

D'una banda, genera adhesió filosòfica i pedagògica:

- perquè es comparteix l'aspiració de la sisena hora com a mesura per a millorar l'equitat, la igualtat d'oportunitats, el rendiment de l'alumnat, el prestigi de l'escola pública i la qualitat educativa.
- perquè es plantegen reptes metodològics molt interessants a les entitats de lleure que fan el servei del migdia a les escoles o que organitzen activitat extraescolar a les tardes.

- perquè s'obren noves possibilitats de compartir projectes, ja que l'eixamplament de l'horari lectiu pot facilitar a l'escola el treball en xarxa amb la resta d'agents educatius.

D'altra banda, provoca inquietuds. La manera concreta d'aplicar la sisena hora i el calendari d'implantació plantegen complicacions en la gestió, que podrien tenir conseqüències negatives:

- perquè la reducció horària prevista en el temps del migdia pot generar una repercussió negativa en la qualitat i estabilitat del projecte educatiu que es du a terme en aquest espai de temps, si acaba seguint aquesta cadena: menys hores de servei educatiu = contractes més primers (en dedicació i en sou) = menys estabilitat en els equips de monitors = menys qualitat.
- perquè no està previst en detall com es soluciona l'acolliment dels infants petits mentre s'esperen els germans grans. Si la dotació econòmica prevista no és suficient¹, i tampoc es vol que ho paguin les famílies afectades, el cost recaurà en el paquet del servei del migdia i s'incrementarà la tendència a optar per l'oferta més barata.
- perquè la gestió de les activitats extraescolars, per part de les entitats de lleure del barri, s'atomitzarà i es complicarà, si no s'articulen mesures de coordinació territorial.

Com a prèvia, cal tenir en compte que no seria raonable posar solucions organitzatives parcials a la sisena hora sense comptar amb els altres aspectes de reforma del calendari, com les setmanes no lectives al setembre i al juny. Les solucions globals podrien ser més sòlides i sostenibles.

Reptes de futur

La implantació de la sisena hora és una oportunitat de donar un pas endavant, per posar solucions d'una vegada a problemes que el sector del lleure arrossega des de fa temps, i per replantejar-se també pràctiques educatives que demanen una adaptació als nous estils de vida i noves necessitats.

¹ L'experiència ens demostra que les dotacions econòmiques de les Administracions Públiques solen ser insuficients, per exemple, quan s'estableix la quota màxima de menjador o la quota màxima dels casals d'estiu.

Com a mínim tenim 5 fronts oberts pendents de millora: la legislació i homologació; el finançament; la cultura de treball en xarxa; la metodologia educativa i la formació dels educadors.

Legislació i homologació

A diferència d'altres països europeus, no comptem encara amb un marc regulador que garanteixi el dret a l'educació en el temps lliure i que estableixi els requisits bàsics per dur a terme aquestes activitats. Ens cal un sistema d'homologació de les entitats que poden oferir amb qualitat aquests serveis educatius a les escoles, a l'estil del que hi ha a França. El moment actual és oportú: a la proposta del nou Estatut de Catalunya, l'article 44.3² explicita l'obligació dels poders públics a facilitar l'accés a l'educació en el temps lliure i , a més a més, ja existeix un *Avantprojecte de Llei* elaborat (Malaret i Timón, 2004) que es va presentar al Parlament de Catalunya.

El finançament

Fins ara, l'acollida matinal, el menjador escolar, les activitats extraescolars i les de vacances s'han sostingut amb una economia molt fràgil, bàsicament suportada per les famílies, per unes condicions laborals molt precàries i altres dosis de voluntarisme. Sense la sisena hora, aquesta situació ja era de per sí preocupant. Ara hem de comptar que tota aquesta activitat s'anirà normalitzant i caldrà trobar noves fórmules per fer-la sostenible, per tal de no esdevenir un nou element de discriminació. La coresponsabilitat en el finançament, una política de beques, implantació de mesures fiscals i de mesures d'estímul a la tasca de monitor en tant que nou filó d'ocupació... són algunes d'aquestes fórmules.

La cultura de treball en xarxa

Hem vist que posar-se d'acord i treballar plegats en un territori no és gens fàcil. Però cada cop és més necessari, i la sisena hora encara ho farà més evident. Cal un esforç notable per passar de la filosofia del treball en xarxa -que

² "Els poders públics han de promoure i han d'impulsar la implicació i la participació de la família en l'educació dels fills i filles, en el marc de la comunitat educativa, i han de facilitar i promoure l'accés a les activitats d'educació en el lleure".

actualment gairebé tothom comparteix- a la pràctica del dia a dia. Aixó vol dir entrenar-se en noves regles del joc, on cadascú és capaç de renúnciar i cedir a aspiracions particulars per enfortir el projecte i la identitat col·lectiva. En aquesta nova cultura de treball el territori juga un paper vertebrador clau per sumar els esforços dels docents, les famílies, les entitats de lleure i les administracions públiques.

La metodologia educativa

La mesura de la sisena hora també estimularà determinades actuacions educatives. D'una banda, l'estona de menjar tindrà més pes específic, cosa prou interessant si tenim en compte el valor cultural i saludable d'aquesta activitat enfront dels trastorns del comportament alimentari (obesitat, anorèxia, bulímia...) que han començat a aparèixer en la població infantil.

D'altra banda, és probable que hi hagi una major incidència educativa en el sector 3-6 per part dels monitors que actúen al temps del migdia, per tal d'atendre globalment els nens i nenes d'aquesta franja d'edat que s'esperen als seus germans grans per anar a dinar a casa.

Finalment, hi ha un altre aspecte pedagògic a destacar: la mesura de la sisena hora torna a posar d'actualitat el vell tema de quantes hores és raonable que e l'infant romangui a l'escola i, en acabat, de què s'han d'emplenar la resta de les hores perquè no li agafi un empatx. Probablement, cal reinterpretar l'espai del migdia com a pausa saludable enmig de l'enrenou acadèmic quotidià, més que no pas una agenda alternativa d'estímuls. I l'esplai de la tarda haurà de proporcionar activitat relaxada, estona tranquil·la de fer deures, lectura individual, estona de berenar i conversa, etc., combinable amb activitat lúdica o expressiva no estressant.

La formació dels educadors

La formació dels educadors en el lleure a Catalunya, creada el 1980, és una valuosa proposta per a l'activitat puntual i voluntària dels moviments de lleure en cap de setmana o vacances, però no prepara per afrontar les necessitats de lleure dels infants al llarg del curs escolar i més enllà de l'horari lectiu.

Cal una formació actualitzada i pensada per treballar *amb* l'escola i la família, no solament *al costat* o en *paral·lel*. Una formació en la qual els monitors poden seguir sent joves educadors molt especials, -ni mestres, ni pares- una mena de germans grans que acompanyen i fan costat els nens i nenes... però amb els coneixements, les habilitats i les actituds necessàries per fer del temps lliure, al segle XXI i no al segle passat, un espai d'educació i un espai d'inclusió.

Bibliografia

TRILLA, J., "Les activitats extraescolars. Diferències i desigualtats" dins de l'Informe *Infància, famílies i canvi social a Catalunya*. CIIMU, 2004.

PETRIE, P., i MEIJVOGEL, R. *Atención a la infancia fuera del horario escolar en la Unión Europea*, European Comission Network on Childcare and Other Measures to Reconcile Employment and Family Responsibilities of Men and Women. Londres: 1996.

GLISSOV, P. *Out of School in the European Union*, COFACE (Confederation des Organisations Familiales de la Communauté Européenne). Brussel·les, 1994.

MALARET, E. i TIMON, M.: *Avantprojecte de Llei de la seguretat dels menors i de la qualitat de les activitats més enllà de l'horari lectiu*. Abril 2004.

FAPAC-FUNDACIÓ CATALANA DE L'ESPLAI: *Eduquem més enllà de l'horari lectiu. Qualitat, coresponsabilitat i equitat en els menjadors escolars, les vacances i les activitats extraescolars*. Barcelona, 2002.